

Ievos Simonaitytės romano „Vilius Karalius“ etnografiškumas XIX–XX a. pirmosios pusės lietuvininkų vestuvinių papročių ir apeigų kontekste

AUŠRA ŽEMYNA KAVALIUSKIENĖ

Mažosios Lietuvos istorijos muziejus

ANOTACIJA. Straipsniu siekiama naujai pažvelgti į Ievos Simonaitytės romaną „Vilius Karalius“ ir įvertinti jį kaip etnografinį šaltinį, teikiantį medžiagos apie XIX a. ir XX a. pirmosios pusės lietuvininkų vedybas. Tyrime literatūrinis tekstas gretinamas su istoriniais, etnografiniais faktais, skiriama dėmesio tarminėi leksikai. Kaip papildoma medžiaga pasitelkiamos autentiškos istorinės nuotraukos. Išsamiau gilinamasi į tuos lietuvininkų vestuvių segmentus, kurie plačiau ar glausčiau vaizduojami Simonaitytės romane (piršlybos, nuotakos kraitis, išvažiavimas į jungtuves, dovanos, gaubtuvės ir kt.). Nustatyta, kad nors „Viliuje Karaliuje“ lietuvininkų vedybų visuma neaprašyta, tačiau palyginti gausūs vestuvinių apeigų ir papročių fragmentai, kitos etnografinės detalės reikšmingai papildo žinias apie lietuvininkų vedybas XIX–XX a. pirmojoje pusėje, atskleidžia tradicijos kaitą. Rašant straipsnį etnologiniu pagrindu buvo pasirinkti išsamiausiai ir gausiausiai lietuvių vestuvių papročius tyrusios etnologės Angelės Vyšniauskaitės darbai.

RAKTAŽODŽIAI: romanai „Vilius Karalius“, Ieva Simonaitytė, Mažoji Lietuva, lietuvininkų vestuvės, papročiai.

ĮVADAS

Lietuvių vestuvinių papročių tyrėjai savo darbuose remiasi ne tik istoriniais šaltiniais, etnografiniais aprašymais, bet neretai ir lietuvių grožinės literatūros autorių kūryba. Jie pasitelkia Kristijono Donelaičio eiliuotą poemą „Metai“, Motiejaus Valančiaus didaktinę apysaką „Palangos Juzė“, Žemaitės apsakymus („Rudens vakaras“ ir kt.). Etnologai Angelė Vyšniauskaitė ir Petras Kalnius, apžvelgdami XVIII a. vestuvių papročių šaltinius ir tyrimus, teigia, kad K. Donelaičio „Metai“ yra grožinis kūrinys, kuriame buitės ir papročių vaizdai pateikti dažnai metaforiškai, piešiant tik bendrą vestuvių nuotaiką, kai kuriuos apeigų fragmentus, tačiau čia pat pastebi, kad poemoje detalčiai aprašytas kvieslio personažas, šventinė apranga,

esama žinių apie liaudies muzikavimą ir dainavimą (Vyšniauskaitė, Kalnius 1995: 53). Kaip rašo Vaidas Šeferis, K. Donelaičio „Metų“ dalyje „Rudenio gėrybės“ vestuvių epizode svarbiausia yra ne etnografinė autentika, bet doroviniai aspektai: pasakojimas nuolat svyruoja tarp deramo ir nederamo žmonių elgesio pavyzdžių, iš kurių skaitytojas turėtų pasimokyti. Pasak literatūrologo, vestuvių epizodo kompozicijos esmė – etnografinės autentikos vaizdai, vertinami ir komentuojami pagal liuteronų dorybės sampratą. Nustatęs, kad vestuvių aprašymo prasmė išryškėja tik kilmingųjų luomo – ponų puotos fone, autorius prieina prie išvados, kad K. Donelaitis būrų vestuves vaizdavo visų pirma doroviniais sumetimais (Šeferis 2014: 49–51). Plačiai žinomoje M. Valančiaus apysakoje „Palangos Juzė“ (1869) aprašyti aukštaičių ir žemaičių vestuvių papročiai, įdėta nemažai vestuvinių dainų. Žemaitė debiutavo su apsakymu vedybų tema „Piršlybos“ (1894), kurio pavadinimas rengiant spaudai pakeistas į „Rudens vakaras“. Žemaičių vedybas įamžino ir dar vienas XIX a. grožinės literatūros autorius – Aleksandras Fromas–Gužutis apysakoje „Patėviai“ (1895). Dvidešimtajame šimtetyje Mikalojaus Katkaus beletristiškai parašyta etnografinė apybraiža „Balanos gadynė“ (1931) etnologų vertinama kaip išsamus dotnuviškių vestuvių aprašas, iliustruojantis XIX a. antrosios pusės tradicijas. Pastebėta, kad M. Katkus vienas pirmųjų pažymėjo socialinio veiksnio įtaką tradicinio vestuvių modelio kaitai, nurodydamas, kad samdinių vestuvės esančios trumpesnės, jose daug vestuvinių apeigų momentų yra praleidžiama (Vyšniauskaitė, Kalnius 1995: 62). Žymiausias XX a. Mažosios Lietuvos regiono atstovės Ievos Simonaitytės kūriniai dar nėra sulaukę vestuvinių papročių tyrėjų dėmesio, tad šio straipsnio tikslas – naujai pažvelgti į romaną „Vilius Karalius“ ir įvertinti jį kaip etnografinį šaltinį, teikiantį medžiagos apie XIX–XX a. pirmosios pusės lietuvininkų vedybas. Taip pat bus atkreipiamas dėmesys į etnografinę romano liniją, neabejotinai paryškinančią autorės vartojamą tarminę leksiką¹. Kaip teigia Simonaitytės „Raštų“ sudarytoja Romana Brogienė, „Vilijuje Karaliuje“, kaip ir kituose savo kūrinuose, rašytoja nevensgė vartoti tarmybių, buvo linkusi jas išlaikyti (Brogienė 1988: 640–641).

Taikant retrospekcijos ir diachroninės analizės metodus, siekiama nustatyti:

- 1) kokios vestuvių apeigos ar jų elementai, būdingi XIX a. lietuvininkų vestuvėms, aprašyti romane „Vilius Karalius“; 2) kokios naujovės, lietuvininkų vestuvėse prigijusios XX a. pirmojoje pusėje, liudijamos tyrimui pasirinktame kūrinyje; 3) kiek Simonaitytės pavaizduoti vestuvių fragmentai atliepia etnografijos šaltinių

.....
 1 Straipsnyje tarminiai, ypač lietuvininkų, vedybų papročius, įvairias etnografines realijas nusakantys žodžiai skiriami kursyvu ir pateikiami kai kurių jų paaiškinimai (tekste – paprastuose, citatose – laužtiniuose skliaustuose).

Straipsnio autorė dėkoja dr. J o n u i B u k a n č i u i už pagalbą gilinantis į Klaipėdos krašto tarminės leksikos reikšmes ir vartojimo kontekstus.

pateikiamą medžiagą. Romane vaizduojami lietuvininkų vestuvių momentai pristatomi remiantis etnografų atkurtu tradicinių vestuvių modeliu.

Rašant straipsnį naudotasi 1988-ųjų metų „Viliaus Karaliaus“ leidimu, parengtu pagal „Raštų“ šešiatomį (t. IV–V, 1958), kurį ruošiant spaudai dalyvavo ir pati Simonaitytė (ten pat: 640).

Etnologė A. Vyšniauskaitė, kurios atliktais tradicinių vestuvių tyrimais straipsnyje bus nuolat remiamasi, pažymi, kad vedybos – vieno kaimo bendrijos nario išėjimas ar kito, svetimo, atėjimas – buvo bendruomenės dėmesio centre (Vyšniauskaitė 2008: 290).

Daugelyje etnografinių šaltinių, taip pat etnologiniuose tyrimuose seniai pastebėta ir aptarta, jog pagal pobūdį, laiką ir vietą skiriami trys vestuvinių apeigų kompleksai: piršlybos, vestuvės ir sugrąžtai. Piršlybų apeigos ir papročiai rodo, kad santuokai buvo ruošiamasi gana ilgai ir rimtai. Vestuvės – antroji ir svarbiausioji vedybų papročių ciklo dalis, ją sudaro keletas svarbių dėmenų: „1) jungtusių dienos išvakarės, 2) jungtusių dienos ryto apeigos prieš išvykstant į jungtuves, 3) apeigos jaunosios namuose iki išleidžiant į marčias, 4) marčios išleidimas ir priėmimas anytos namuose, 5) marčios įvedinimas į vyro šeimą ir jo kaimo bendruomenę.“ Trečioji vedybų papročių ciklo dalis – sugrąžtai, kai jaunieji lankosi jaunosios tėvų namuose ir atsiima *pasogą* (ten pat: 292).

Dviejų asmenų santuoką įteisinančių apeigų visumą, kaip teigia A. Vyšniauskaitė, labai sunku aptarti „dėl tų apeigų lokalinės bei chronologinės įvairovės. <...> Kiekvienas apeigų elementas yra tam tikras semantinis ženklas“. Mokslininkė pastebi, kad apeigų elementai ilgainiui pastebimai keičiasi prarasdami ankstesnę ir įgydami pakitusios žmonių buities ir pasaulėvokos jiems suteiktą prasmę (ten pat: 309).

Etnologai vestuves ir kitas šeimos šventes – krikštynas, laidotuves – tiria kaip valstiečių šeimos tradicijas. Pasak Irenos Čepienės, senų laikų tradicijos, susijusios su svarbiausiais šeimos gyvenimo įvykiais – šeimos sukūrimu, kūdikio gimimu, šeimos nario mirtimi, – pakito, tačiau išliko iki šių dienų. Aptardama XIX a. antrajai pusei–XX a. pradžiai būdingas vestuvių tradicijas autorė pastebi, kad įvairiose etnografinėse srityse vestuvės buvo švenčiamos skirtingai (Čepienė 2008: 180).

Kaip žinoma, Simonaitytės kūryba neatskiriamai susieta su Mažosios Lietuvos krašto istorija ir kultūra. Pasak literatūrologo Vytauto Kubiliaus, lietuvių literatūroje Simonaitytė tęsė spalvingų buities aprašymų tradiciją, besiremiančią regioniniais tipažais, papročiais, kalbos intonacijomis. Klaipėdos krašto gyvenimas rašytojai buvo vienintelė kūrybos medžiaga, šio krašto etniniai tipažai – vieninteliai jos herojai, šio krašto istorinis likimas – vienintelis kūrybos horizontas (Kubilius 1996: 301). V. Kubilius taip pat pažymi, kad meninės kūrybos procesas jai buvo pirmiausia atminties susikaupimo ir išjudėjimo, praėjusio laiko atgaivinimo aktas (Kubilius 1987: 189). Knygotyrininkui Domui Kaunui rašytoja yra užsiminusi,

kad visų jos kūrinijų veikėjai turi prototipus, jie „buvo savaip papuošti, apipinti, apkaišyti. Kai kas nuimta, kai kas pridėta“ (Kaunas 1997: 92). Simonaitytės žodžiais, „Šimonys“ – tai jos motinos gentis, o „Vilius Karalius“ – jau tėvo giminė (Aleksavičius 1998: 120). Rašydama „Viliaus Karaliaus“ pirmąją dalį Simonaitytė neretai klausdavusi motinos, „kaip tas, kaip anas žmogus, kas su juo nutiko, ar taip buvo, kaip aprašiau“ (Dambrauskaitė 1968: 148). Romane „Vilius Karalius“ (1–2 t., 1939–1956) šeimos santykiai yra svarbiausias konfliktų, emocinių įtampų, refleksijų branduolys, o šeimos istorija – chronologinė pasakojimo seka (Kubilius 1996: 304). Simonaitytės kūrybos tyrinėtoja R. Dambrauskaitė–Brogienė monografijoje „Ieva Simonaitytė“ teigia:

Iš visos „Vilijoje Karaliuje“ pavaizduotos šalteikėnų papročių, kaimo istorijų, kivirčių ir kasdieniškų rūpesčių tirštumos I. Simonaitytė tolydžio išskiria Karalių šeimą, gana turtingą, dar visai lietuvišką, savo morale gana puritonišką, vedžioja jos narių keliais ir vingiais ir galiausiai atskleidžia Karalių, kaip šeimos, žlugimą (Dambrauskaitė 1968: 149–150).

Vaizduojamasis laikotarpis romane apima XX a. pirmuosius dešimtmečius – nuo 1903 metų iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Seniausias iš aprašytųjų – Šalteikių Šalteikis skaitytojui pristatomas pašarvotas kluone. Ant išdrožto ažuolinio kryžiaus „įręsta gotinėmis raidėmis: *Czion ilsis Dievyje Adomas Szalteikis *18. Aprili 1829 / †22 Meji 1903*“ (Simonaitytė 1988: 10; kursyvas autorės). Vyriausiai dukrai Katrei Šalteikis paliko ūkį ir ištekino ją už užkurio Viliumo Karaliaus. Taip romane prasideda Karalių era. Viliumui mirus, jaunas Vilius tampa stambaus ūkio paveldėtoju – *gaspadoriumi* ir pageidaujama jaunikiu. Netrukus išrinktoji žvejo dukra Grėtė Plonikė iš Pamarių kaimo sulaukia Viliaus siųsto piršlio. Tolesnė įvykių fabula tampa neatsiejama nuo vestuvių ceremonijų. Romano pagrindiniai herojai – Grėtė Plonikė (vėliau – Karalienė) ir Vilius Karalius – skirtingų lokalinių kultūrų, susiformavusių Mažosios Lietuvos regione, atstovai. Vilius – ūkininkas, klestinčio ūkio paveldėtojas, Grėtė – neturtingo žvejo dukra. Jos tėvas Dovas Plonis taip pasakęs apie save: „Nei girtuoklis, nei vagis, nei provininkas, nei mergininkas, čystos evangeliškos viero – šiporius Dovy Plonis iš Pamario“ (ten pat: 157). Pasak Šyškrantės žvejo Augusto Dėvilaičio (1897–1968), Drevernoje laivo savininkas vadinamas *šipuru* (*maroglerių* – marių gale gyvenančiųjų tarpe), o Rusnėje – *šeporiumi* (*šiūšininkų* tarpe, kuria kalbėta ir Kintų, Pašyšių, Ramučių, Verdainių, Vyžių, Paleičių parapijose) (MLIM GEK 4981). Tėvas Plonis tikėjosi, kad užaugusi Grėtė drauge žvejos su *kurniniais*, tai yra dviejų laivų velkamais tinklais su plūdėmis, Ventės Rage, tačiau ji svajojusi būti ūkininke, gyventi toli nuo marių, kur nė nekvepės žuvimi ir nebus matyti nei marių, nei valčių (ten pat: 161). Siužetinė romano linija

nuolatos pasipildanti ir kitų giminaičių, kaimynų gyvenimo istorijomis. R. Dambrauskaitė pastebi, kad šiame romane Simonaitytė pasirodo kaip subtili žmogaus dvasinių būsenų analitikė, lietuvių kaimiškosios tematikos literatūrą praturtinusi raiškiu psichologiniu piešiniu (Dambrauskaitė 1968: 150).

MERGAUTINIAI KRAIČIAI

Tradicinėje bendruomenėje gyvavo įsitikinimas, „kad mergina tik tada gali ištekėti, kai yra prisiaudusi kraičiui įvairios paskirties audinių, juostų, kai šių gėrybių pilnos skrynios (Vyšniauskaitė 2008: 366). Iš „Viliaus Karaliaus“ sužinome, kad kraitį dukroms lietuvininkai pradėdavo krauti vos tik joms ūgtelėjus. Šalteikių dukrai Anei, kuri sau tinkamą jaunikį rado būdama vos šešiolikos, nedaug spėta priausti lietuviškų sijonų ir kitokių drabužių. Jos išrinktasis Tautrimas gyveno Vokietijoje, todėl nuspręsta, kad ir Anei ten lietuviškų drabužių neprireiks. Iš tėvo jai skirtos dalies Anė pirkosi vokiškus drabužius, nes lietuviški drabužiai buvo austiniai, o austinio ji nieko nepripažino (Simonaitytė 1988: 111–112).

Iš įrašų Šilutės Hugo Šojaus muziejaus Gaunamų eksponatų registracijos knygoje aiškėja, kad išties būta atvejų, kai išvykstant į Vokietiją buvo atsisakoma lietuviškų drabužių. Eva Klimkaitienė (g. 1880 m., gyvenusi Šilutės r. Traksėdžių apyl. Petrelių k.) 1958 m. pardavė muziejui išeiginius rūbus², nes rengėsi išvykti gyventi į Vokietiją. E. Klimkaitienė buvo gavusi laišką, kuriame parašyta, kad su Lietuvoje nešiojama apranga Vokietijoje nepriimsią arba išjuoksia. Už gautus pinigus ji siūdinosi „moderniškesnius“ drabužius. Išeiginiai, pirmiausia į bažnyčią eiti skirti tradiciniai drabužiai senųjų klaipėdiškių buvo dėvėti net ir XX a. antrojoje pusėje.

Romano veikėjos karčemininko Šmito dukters Anės kraitį sudarė brangūs miestietiški baldai: drabužių spinta su trejomis durimis ir prie jos priderintos dvi lovos su *matracais* (čiužiniais), prausyklė su dideliu veidrodžiu, pliušinė sofa, minkštos *krasės* (kėdės), didelis veidrodis ir kilimas. Jos kraityje – ir ilgi kailiniai su brangia apyakle. Tačiau ūkininkė Karalienė vis tiek nepanorusi priimti karčemininko dukters į marčias, nes „[a]usti nemoka nei motina, nei duktė, ir visko, kas austa, vengia. Ką darytų ūkininko sūnus, ją nusitvėręs? <...> Anė neis kiaulių šerti, veršių girdyti, karvių milžti“ (ten pat: 153–154). Būsimos marčios darbštumas, mokėjimas austi, tinkamai atlikti ūkio darbus laukininkams³ buvo itin svarbios savybės, galėjusios net lemti piršlybų baigtį. Etnografiniuose šaltiniuose apie austinį kraitį pasakoja ir pačios lietuvininkės:

2 Iš jos muziejaus įsigyti drabužiai: *kedelys* (sijonas) (ŠM GEK 157), *šturšis* (prijuoštė) (ŠM GEK 157/1), *jupikė* (švarkelis) (ŠM GEK 157/2) ir skepeta (ŠM GEK 157/3).

3 Laukininkais vadinti Mažosios Lietuvos gyventojai, kurie vertėsi žemės ūkiu – žemdirbiai, ūkininkai.

Rašytoja (pirma iš kairės) svečiuojasi Pilozų šeimoje Smeltės priemiestyje. Klaipėdiškės, kurios laikosi tradicijų, dėvi namuose austus ir siūtus lietuviškus drabužius, 1922 m. Nuotrauka iš virtualios parodos „Ji buvo Simonaitytė (VRVA)“⁴

Kraitį mergina ruošdavo pati. Dėdavo viską į skrynias. Turtinga ir darbšti nuotaka net tris skrynias prikraudavo. Į skrynias dėdavo jau pasiūtus drabužius: plisuotus sijonus, bliuskas, kelnes ir visa kita, ko šeimai prireiks buitėje – rankšluosčius, lovatieses, stal-tieses (KUTR 23).

Moterys anksčiau [dar] prieš ištekant visą kraitį susikrovė savo gyvenimui. Ir tuos si-jonus išsiausdavo taip, kad visam gyvenimui užtektų. Išsiausdavo ir po penkis, ir po dešimt (KUTR 22).

Tačiau ne visos Mažosios Lietuvos merginos turėjusios galimybę susikrauti krai-tį. Žvejų moterų buitės buvo kitokia nei laukininkių. *Žvejytės* (žvejo dukros) iš Karklininkų (iki XX a. vidurio kaimas buvo žinomas šiuo pavadinimu, o vėliau pri-gijo Karklės vardas) – seserys Èvė ir Berta Enzinaitės – taip apibūdina savo gyveni-mą žvejų šeimoje: „Tėvai arklio neturėjo, ką vyrai per naktį sužvejo dav, moterys veždavo į Klaipėdą parduoti.“ Èvė apie save pasakoja: „Austi, verpti nemokėjau, o daugiau viską mokėjau: arti, sėti, pjauti, žvejoti. Adyti dar moku. Moku gintarus priekrantėje gaudyti“ (Kaltenis 2008: 445, 448). Kai jūroje pakildavo štormas, žve-jytės ėjusios uždariauti prie *gaspadorių* (ten pat: 445). Pagrindinė romano „Vilius

4 http://virtualios-parodos.archyvai.lt/data/public/uploads/2017/02/d2_2.jpg

Karalius“ herojė, žvejo dukra Grėtė, taip pat nei verpė, nei audė. Už ūkio darbus namuose jai buvo atlyginama pirktiniais drabužiais, neretai ir pati juos pirkosi:

Parnešė anąkart iš turgaus, už veršių girdymą, gražią skepetą: Grėtė nė skersa nepažiūrėjo į ją. Pametė į kampa, – rodos, dar ir šiandien ten tebeguli. Vakar parvežė motina iš miesto priejuostę, žydro šilko su didelėmis gėlėmis, visai naujovišką. Grėtė išnešė ir atidavė Barbei, kuri – sauvalininkė – nė dėkui nepasakė... Tiktai ką ji pati nusiperka, tas jai gerai. O kokius *lakatus* [prastus, netinkamus dėvėti drabužius] ji perka, tiesiog gėda ir pažiūrėti (Simonaitytė 1988: 181).

Karalienei sūnaus Viliaus išsirinktoji, deramo kraičio neturėjusi žvejo dukra Grėtė neįtikusi. Ji niekada neprigijusi laukininkų krašte – Šalteikiuose: „Motina Karalienė, atrodo, jos nemėgsta. Ir kaip pamėgs! Juk jinai iš neturtingo žvejų krašto“ (ten pat: 401). Viliaus norą parsivesti žmoną iš žvejų Karalienė vertino kaip keistą įnorį (ten pat: 436). Austinis kraitis, sukrautas kraičio skryniuose, XX a. pradžioje vis dar buvo laikomas pasiturinčios ūkininkės ženklui. Grįžęs iš karo ir Vilius bėrė priekaištus Grėtei, primindamas vargingą jos gyvenimą žvejų kaime ir tai, kad ji nebuvo susikrovusi tinkamo kraičio:

Tu turėtum būti man dėkinga, kad aš tave ištraukiau iš to ubagiško žvejų kaimo. Už ką, kodėl aš tave paėmiau? Kur buvo tavo turtai, kur buvo tavo kraitis? Nieko neturėjai, plika buvai kaip pirštas (ten pat: 478).

Įdomu, kad Klaipėdos krašte samdiniai savų drabužių nedėvėjo. Pakviestas į namus per kaimus keliaujantis siuvėjas siūdavo visą mėnesį ir ilgiau. Yra užfiksuota, kad samdiniams drabužiai būdavo siuvami iš namie austų medžiagų (KUTR 28). Tuo tarpu Grėtė, pasisamdžiusi siuvėją, vietoj marškinių samdinėms iš pirktinių medžiagų siuvo naujoviškas palaidines, o prijuostes ir skepetas, kaip buvo įpratusi savo namuose, pirkė:

Grėtė nupirko medžiagos ritinį ir, į namus pasikvietusi siuvėją, pasiūdino visoms mergoms po kelias bliūzes – pakaitai, taip pat nupirko po keletą priejuosčių, skepetų (ten pat: 295).

Kaip matyti iš Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus gaunamų eksponatų aprašų, Klaipėdos krašte samdinės ir savo nedideliame kraičiui drabužius užsipelnydavo tarnaudamos. Antai Marės Tydikaitės motina 1925 m. už darbą pas ūkininką Bruzdeilyną Zeigių kaime buvo išsiderėjusi, kad dukrai sumokėtų algą pinigais, o kaip priedą dar „įtaisytų“ sijoną ir skarą (MLIM GEK 6841, 6842).

Samdinė Marė (Marija) Tydikaitė iš Kukuliškių kaimo (Klaipėdos apskr.), apsirengusi tradiciniais drabužiais, ~ 1917 m. MLIM GEK 6844

Marčios kraitis buvo svarbus vestuvių apeigose. „Viliuje Karaliuje“ Simonaitytė rašo, kad „iš senoviškų lietuviškų namų“ kilusi Žiobrienė vestuvėms turėjo vieną pripildytą skryniją. Jos nuomone, „senovėj žmonės buvo garbingi“, jie „mokėjo duoti, ne vien imti, kaip šiandien...“ (ten pat: 235). Kaip novatorė tradiciniame kaime pristatoma Grėtė Plonikė nutarusi, kad per savo vestuves rankų darbo dovanų nedalys – „neberiš nė vieno“ (ten pat: 234). Senovinėse lietuvininkų vestuvėse apdovanojant vestuvių dalyvius drobės gabalas ar rankšluostis buvo užrišamas per dešinį petį. Tikėtina, iš tokio papročio ir kilęs minėtas frazeologizmas.

Karalių Marė, kuri romane pavaizduota kaip senųjų tradicijų tęsėja, rengėsi visus *aprišti* (apdovanoti) laikydamasi senos tradicijos: vyrus *abrūsais* (rankšluosčiais) ir pirštinėmis, moteris – *nuometomis* (galvos apdangalais) ir kojineimis (ten pat: 191). Romane paminėtos *nuometos* kelia klausimą, koks moterų galvos apdangalas tai galėjęs būti. Nė viena iš romane veikiančių moterų nuometų nedėvi. XIX a. viduryje Eduardas Gizevijus nuometu vadina išsiuvinėtą, puošnų galvos apdangalą su šydu iš šalių (Gizevijus 1970: 146).

„Viliuje Karaliuje“ lietuvininkų tradicija per vestuves dovanoti rankų darbo dovanas jau ne visuomet laikoma prasminga ir būtina. Viena iš romano veikėjų, Katrė Putrienė, tiesiai pasako, kad dalyti dovanas svečiams per vestuves – kvailystė:

Bet aš sakau, kad didžiausia kvailystė rišti. Pravers viskas per amžių. Aš ir rišau, o kas iš to? Visko gavau atsigirsti: čia kojines buvusios sukandijusios, čia pirštines per mažos,

čia marškinių rankovės per siauros. „Siūlių dūriai buvę kaip gaidžio žingsniai“, – sakiusi Putriaus sesuo (Simonaitytė 1988: 191).

Kaip teigiamą pavyzdį, naudingą jaunavedžiams, Putrienė su Tūmaitiene prisimena vokiečių paprotį apdovanoti jaunavedžius:

Žiūrėk, vokiečiai, tie gerai daro: dovanoja jaunavedžiams.

– Šiandien jau ir lietuvininkų tarpe dovanojama jaunavedžiams. Jau nebesitenkina pyrago kepalu... (ten pat).

PIRŠLYBOS

Prieš santuokos sudarymą vykstančios apeigos ir papročiai, kurių metu partneriai susipažįsta, sutaria santuokos ekonomines ir kitas sąlygas bei pasirengia jungtuvėms, vadinami piršlybomis. A. Vyšniauskaitė atkreipia dėmesį, kad pats *piršlybų* terminas yra literatūrinis, išvestas iš veiksmazodžio „piršti“ ir atsiradęs bendrinės kalbos norminimo pagrindu (Vyšniauskaitė 2008: 292, 293–294). Klaipėdos krašto šviesuolis Martynas Reinholdas Tydekas atsiminimuose rašo, kad piršliai padėdavo susirasti poras tik ūkininkų vaikams. Piršlį nebūtinai siuntė jaunikio ar nuotakos pusė; kartais jis ir pats galėjo rodyti iniciatyvą, „iš savęs“ pradėti tarpininkauti (Tydekas 2008: 36).

A t k l a u s a i. A. Vyšniauskaitė ir kiti vestuvių tyrinėtojai pažymi, kad piršlybos prasidėdavusios nuo atklausų. Pirmiausia buvo vykstama atsiklausti, ar šeiminkai priims piršlį. Etnologės teigimu, paprastai vaikinai, nebūdamas tikras, ar nuvažiuavęs su piršliu bus merginos tėvų palankiai sutiktas, siūsdavo pirma ką nors iš artimųjų ar pažįstamų apsižvalgyti. Dažniausiai tokio „žvalgo“ vaidmenį atlikdavusios moterys. Atsiklausė, atėjusi kokia nors kita dingstimi, užsimindavusi ir apie piršlybas. A. Vyšniauskaitės pastebėjimu, panašus paprotys žinomas ir kitoms tautoms (Vyšniauskaitė 1967: 13).

Karlas Kapeleris (*Carl Cappeller*), rašęs apie XIX a. lietuvininkų gyvenimą ir papročius, teigė, jog piršlys pirmiausia „siunčia savo gaspadinę pas mergos tėvus. Tokia piršlienė tai buvo, kaip lietuvininkai sakė, kalės liežuvis: ta pirmučiau vinčiavojo, nekaip kunigs“ (Kapeleris 1970: 380). „Viliuje Karaliuje“ veikia dvi piršlienės – Tūmaitienė ir Mačkienė. Ir viena, ir kita romane atlieka atsiklausėjos funkcijas. Šalteikių piršlienei Tūmaitienei apsilankius Karalių namuose, kalba vis sukosi apie vedybas. Išgirdusi Karalių dukters Marikės sapną, kuriame sugriuvo troba, Tūmaitienė pranašavo vedybas: „Marti pareis.“ Su sąšlavomis ir beržine šluota sutiktą tarnaitę ji palydėjusi žodžiais: „Kur šluota? Kur šluota? Piršliai parjoja!“

Tik piršlienei ėmus girti karčemininko Šmito dukrą Anę, Karalienė „ją sučiupo beperšant“ (Simonaitytė 1988: 144, 145, 155). Vaišės galėjo būti suvokiamos kaip sėkmingų atsiklausų ženklas: „Vaišins, – nudžiugo Tūmaitienė. – Karalienė turbūt supranta, ko aš atėjau“ (ten pat: 149). Kad Tūmaitienė buvo garbaus amžiaus moteris, buvo galima spręsti iš to, kad ji pažinojusi senąją Šalteikį, o Karalių namuose lankėsi daugiau kaip prieš trisdešimt metų:

Seniai ji jau čia bebuvusi. Paskutinį kartą buvo, regis, tuokart, kai dar Šalteikis tebegyveno. Kiek dabar jau metų? Bus su viršum trisdešimt. Tuokart ji dar tebebuvo jauna ir stipri, neseniai ištekėjusi moteris (ten pat: 145).

Vis dėlto kaime Tūmaitienė neturėjo geros reputacijos. Buvo kalbama, kad ji „turi ilgus pirštus“. Kai marino senąją Vilkiene, „jinai kone pusę Vilko ūkio išvilko“. Tiesa, buvo ir užjaučiančių, pateisinančių Tūmaitienę, – esanti neturtinga, „jei savo turėtų, neimtų svetimo“ (ten pat: 482). Kadangi kaime buvo ne vienas, užsiimantis piršliavimu, atsirasdavusios ir jų varžytuvės. Viliui Karaliui „susibičiulius“ su Gaubiu, Katrė Putrienė juokais tarstelėjusi Tūmaitienei: „Ir paveržė tau amatą, dabar galėsi eiti ant išimtinės“ (ten pat: 193). Pastaroji buvo liaudies prietarų žinovė, jais pati tikėjo ir stengėsi įtikinti kitas šalteikiškes. Galėjo pamokyti, ką daryti, norint šeimoje tariamai „turėti viršų“: jungtuvių dieną reikėjo prie altoriaus jaunikių „priklaupti“, pirmai nusimauti žiedą, pirmai išeiti iš bažnyčios (ten pat: 194).

Pamarių kaimo piršlienė Mačkienė pristatoma *žlugtės* (skalbimo) talkoje. Ji taip pat buvo neturtinga, Ploniams talkino už skolą. Mačkienė siūliusis Grėtei pripiršti Povilo Jonį, tačiau ši jos paslaugos atsisakiusi, nes nepasitikinti piršliais, tad Mačkienė pasakiusi: „Piršliai visi yra melagiai, tu ir nebūsi kitokia.“ Esą, kur „Mačkienė superša, ten, nesulaukę trijų ar keturių mėnesių, vėl išsiskiria“ (ten pat: 163). „Viliuje Karaliuje“ piršlienei Mačkienėi įkyriai peršant jaunikių, Grėtė juokais užsiminusi ir apie atlygį: „Tu būtinai nori iš manęs gauti marškinius su dvejom rankovėm⁵“ (ten pat: 179).

Simonaitytės aprašytos situacijos liudija, kad jaunoji karta nebuvo linkusi naudotis vedybų tarpininkų paslaugomis. Jaunuoliai paprastai susipažindavo arba bendrai dirbdami talkose, arba sekmadienį miestelyje, arba per jomarkus (Vyšniauskaitė 1967: 13). Vilius Karalius taip pat manęs, kad šiandien piršlių jau nebereikia (Simonaitytė 1988: 137). Gali būti, kad kalbama apie atsiklausėjas, nes vėliau jis pats siųs piršlį Gaubį į Pamarius. Šalteikiškė Lėnė Lankutienė įspėjusi Vilių: „Ne visada be piršlių gerą apsiskirsi. Jomarke ar karčiamoj sutiktos nepatarčiau nė vienam vyrui vesti. Nežinai, kokia tai gali būti moteris“ (ten pat). Tačiau Vilius, Morės jomarke susipažinęs su Grėte Plonike, nusprendė, kad ji ir esanti tokia

5 Rankovės – specialiai austos siauresnės drobės gabalas (Vyšniauskaitė 1991: 112).

mergaitė, kuri tinkanti į žmonas: jauna, graži ir turtinga. To pakako apsispręsti ir siųsti piršlį pas Grėtės tėvus:

Jauna ji ir daili, na, žinoma, bus ir turtinga. Tėvas nešykštės tūkstančių, išleisdamas į tokį ūkį kaip štai Šalteikių Karaliaus. O be to, ji atrodo naujoviška, labai suprantanti ir išmintinga (ten pat).

Morės jomarked su Viliumi susipažinusi Grėtė vėliau tikėjosi jį sutikti bažnyčioje ir tik todėl kiekvieną šventadienį ėjusi „į bažnyčią su ta, kad ir silpna, viltim: rasi sutiks ji dar kartą aną...“ (ten pat: 183).

XX a. pirmojoje pusėje jaunimas galėjo susipažinti bažnyčioje ir kitur, tačiau neretai jiems talkino ir giminaičiai ar kaimynai. Jie „nužiūrėdavo“, kas kuriam tiktų, ir supažindindavo, suvedavo (Budrikenė). Vis dar pasitaikydavo, kad jaunikis pas marčios tėvus siųsdavo ir piršlį paklausti, ar leis tėvai savo dukrą už jo (Čilvinaitė 1992: 207).

D e r y b o s. Pasak Otto Glagau, kaip ir visur ūkininkų santykiuose, piršlybos ir vedybos yra sandėris, abiejų šalių sudaromas atsargiai, po ilgų derybų dėl vienos ar kitos pusės turto (Glagau 1970: 248). Vesti derybas buvo pavedama piršliui, tačiau juo neretai buvo ir nusivilijama. „Viliuje Karaliuje“ šalteikiškis Jokūbas Tautrimas liko nepatenkintas vedybomis su Stagaro Madle, nes ji neatsinešė sutartos dalies. Dėl to Tautrimas kaltino piršlius: „Vis tai tie... prakeikti piršliai“ (Simonaitytė 1988: 112). Viliaus Karaliaus į Pamarių kaimą siųstas piršlys Gaubys, pasak jo paties žmonos, buvo papirktas degtine, užtat ir kalbėjęs netiesą. Gaubiui esą svarbiausia, kad tik „gerai pasivalgyti“ ir atsigerti gautų (ten pat: 234). Jis atkakliai, netgi begėdiškai, teiravosi apie Grėtės dalį ir kraitį (ten pat: 205).

XX a. pradžioje, kaip prisimena M. R. Tydekas, piršlio užduotis buvo sutarti dalis su abiejų jaunųjų tėvais – kiek ir ko teks jaunesiems iš vienos ir kitos šeimos ūkio. Piršliai turėję būti ne tik išmanūs derybininkai, bet ir geri psichologai. Turėjusios sutapti ne tik jaunikio ir nuotakos „ekonomiškos kiltys“, bet ir būdai (Tydekas 2008: 36).

A. Vyšniauskaitė rašo, kad iki XIX a. vidurio piršliai ir vestuvininkai vyrai jodavo raiti, tik moterys būdavo vežamos ratais ar rogėmis. Tam įtakos turėję blogi keliai. XIX a. antrojoje pusėje piršliai ėmė važinėti lengvu vienkinkiu vežimėliu ar šlajukais (Vyšniauskaitė 1967: 14). Taip pat ir piršlys Gaubys į Plonių kiemą įvažiavo vienu arkliu kinkytu „plunksniniu vežimaičiu“. Atvykęs išsyk prašėsi prie stalo: „Jei dar pietų nevalgėte, tai rasi liks ir man koks šaukštas sriubos ar silkės uodega?“ (Simonaitytė 1988: 183, 185). Šeimnininkai, sulaukę pageidaujamo piršlio, jį sodino už stalo ir šventiškai vaišino. Atvykus Viliaus Karaliaus siųstam piršliui, motinos paliepta Grėtė dengė stalą tėvui ir svečiui:

Na, tad jau denk stalą čia, kambary, – tėvui ir svečiui. Še spintos raktus. Išsiimk ir nutrink peilius ir šakutes. Stalą apklok pirkutine drobule (ten pat: 186).

Atlygis už paslaugą piršliui buvo kuklus. Gaubys apmaudžiai prasitaręs: „Piršliu būti dažniausiai nedėkingas *gešeftas* [vok. „darbas“, „verslas“]“ (ten pat: 185). Jam buvo atsilyginama kailiais, marškiniiais, pirštinėmis ar kitais ūkyje pasigamintais daiktais (Tydekas 2008: 74). Priekulėje XX a. pradžioje vykusiose vestuvėse marti piršliui dovanojo rankšluostį, į kurį dar buvo įsuktos margos, raštuotos, iš vilnonių siūlų numegztos pirštinės, ir drobinius marškinius (KUTR 266).

Simonaitytės romano personažas piršlys Gaubys buvo Šalteikių *tauzendkiunstleris* (vok. „tūkstantdarbis“). Sugebėdavo ne tik jaunuolius supiršti, bet ir padirbti iš medžio reikalingus daiktus: karstus, vyges, spintas, geldas, ūkininkams ratus ir kt. Talkino ir prie statybų: *zėdus* (lubų sijas) traukė, sparus kėlė (Simonaitytė 1988: 51, 428). Gaubienė, *tauzendkiunstlerio* žmona, prisidurdavo pragyvenimui ausdama sijonus. Atlygis už išaudimą – grūdai, sviestas, *roputės* (bulvės) (ten pat: 79).

Piršlys Gaubys buvo gabus pasakotojas, muzikantas ir dainininkas⁶. Jis mėgęs ir pašmaikštauti: pamariškiams porinės juokus apie kuršininkus (ten pat: 223). Šie neįsižeidę, nes jie ne kopininkai ir ne kuršininkai, tai yra ne Kuršių nerijoje gyvenę žvejai (žr. Strakauskaitė 2010: 22). Antrą vestuvių dieną, penktadienį, marčios pusėje Gaubys išsitraukęs iš kišenės *dambras* (lūpinę armonikėlę) ir uždambrinę šokius. Jo mėgstamiausias šokis buvo polka, palydima vokiškos dainos žodžiais: „Jei mano žmona nenorėtų klausyti, žinau, ką aš darysiu: aš įkišiu ją į avižų maišą ir užrišiu viršų“ (Simonaitytė 1988: 220–221).

Vis dėlto piršlio linksmybės ne visada pritikusios. Pirmąjį vakarą Karalių namuose, dar tebevalgant, „Gaubys ėmė ir užtraukė, kiek kakarinė leido“, linksmą piršlio apdainavimą:

Piršlys – melagys
Niekad tiesos nesakys –
Sakė, sviesto buteliukai,
O štai molio kupetukai (ten pat: 232).

Lietuvininkų vestuvėse XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje būta pokštų, linksmybių, tačiau tik tam skirtu laiku. Prieš valgį ir po valgio buvo įprasta laikytis rimties, susikaupti maldai ir giesmei. Dainos Karalių namuose dar niekada nebuvo skambėjusios, „[n]iekada to dar nebuvo“, tačiau Gaubys, nebaigęs vienos dainos, jau rėkė kitą (ten pat: 232, 234). Lietuvininkų pamaldumo tradicija buvo itin susijusi su giedojimu. M. R. Tydekas prisimena: „Mes, evangelikai, skyrėme giedojimą

6 Įdomu, kad Simonaitytės aprašytose vestuvėse muzikantų nebuvo.

nuo dainavimo. Dvasiškas giesmes giedoti – tai ant Dievo garbės. Nuo dainavimo mumis graudeno: ‘Nedainuok, velnias vypsos!’“ (Tydekas 2008: 33).

Ne tik dainos, bet ir šokiai romane vertinami neigiamai: kai pamariškiuose, marčios pusėje, Gaubys užgrojo dambromis, susirinkusieji stebėjosi, kad Vilius Karalius – ūkininkas, kurio tėvas neseniai miręs, o „šokinėja lyg koks bernas“ (Simonaitytė 1988: 221). Vilius šokęs taip, kaip vokiečiai kad šoka, – „vis pasispardydamas, jis skrido su Tautrimyte per kambarį“. Grėtė su juo šokti nesutikusi, pasakiusi: „Nei aš vokiėtė, nei aš *kukninė* [virėja]“ (ten pat). Galbūt dėl surinkimininkų⁷ draudimo šokti pamiršta ir apeiginio šokio reikšmė lietuvininkų vestuvėse.

S u t a r t u v ė s. Oficialios sutartuvės vykdavo vaikinų namuose, merginai su tėvais atvažiavus apžiūrėti jo ūkio (Vyšniauskaitė 1977: 149). „Viliuje Karaliuje“ sutartuvės vadinamos *vietos veizėtuvėmis*. Tai buvo pirmasis Grėtės pasimatymas su šalteikėnais. Čia ji pamačiusi ne tik tai, apie ką svajojusi, bet ir dar geriau, gražiau: trobesiai, gyvuliai, arkliai, jungas jaučių – „viskas dvariška“, „beveik taip, kaip piršdamas kalbėjo ir gyrė Gaubys“ (Simonaitytė 1988: 206). Dar tebevykstant „vietos veizėtuvėms“, Grėtė planavusi naujoviškai tvarkytis Karalių ūkyje:

Tiesa, gyvenamoji senoviška, medinė. Galėtum sakyti, lyg ir pakrypusi. Ir ne tiek jau erdvi. Langai maži. Senoviška ir viduje dar viskas. Bet visa tai ji pataisys nutekėjusi... Ak, jos širdis nusmuko, pamačius Karaliaus ūkį (ten pat).

Per ūkio peržiūras būdavo sutariama, kada jaunieji veš užsakus ir kada įvyks jų sužieduotuvės (Vyšniauskaitė 1967: 16).

U ž s a k a i. Pasak A. Vyšniauskaitės, su krikščionybe dar nuo XVI a. į piršlybas įsiterpė užsakai – viešas pranešimas tikinčiųjų bendruomenei apie numatomą poros santuoką (Vyšniauskaitė 2008: 294). Parapijos bažnyčioje tris sekmadienius iš eilės kunigas skelbdavo užsakus – besiruošiančios tuoktis poros vardus ir pavardes. Užsakai lietuvininkų vadinti *sušaukimais*. Einant sušaukimams kunigas bažnyčioje „iššaukia“ porą. „Viliuje Karaliuje“ skaitome apie Jokūbo ir Madlikės užsakus:

– Į venčiavonystės stoną stoti nori... krikščioniškas jaunikaitis, Jokūbas Tautrimas, sūnus krikščioniškų tėvų – ūkininko Tautrimo iš Pagirių, su viežlyba krikščioniška mergaite Madlike Stagaras, dukterimi ūkininko Jonio Stagaras iš Šalteikių. Melskimės... (Simonaitytė 1988: 110–111).

7 Surinkimas – Mažosios Lietuvos ūkininko namuose vykstančios viso kaimo ar net apylinkės evangelikų pamaldos. Surinkimininkas – ir surinkimo vadovas, ir pamaldų dalyvis.

Išgirdę jaunųjų vardus, visi atsistoja ir meldžiasi (ten pat: 111). Tiesa, romane nepamirštama užsiminti, kad ir sušaukimai bažnyčioje dar *neriša* poros, nes dar gali iškilti nuslėptų jaunikio nuodėmių arba jis gali apsigalvoti (ten pat: 209). Apie kelis kartus iširusius jaunųjų santykius jau skelbiant užsakus bažnyčioje XIX a. yra rašęs po Prūsiją keliavęs vokiečių žurnalistas O. Glagau. Vietinis kunigas jam pasakojęs, kad Ragainės krašte jaunas ūkininkas net tris kartus buvo užšauktas vis su kita išrinktąja, bet kaskart „apsigalvodavęs“, nes nuotakos kraitis jam vis atrodydavęs nepakankamas (Glagau 1970: 248–249).

XX a. paduoti užsakų vykdavo į bažnyčią likus kelioms savaitėms iki vestuvių. Kunigas per pamaldas paskelbdavo, kas tokie ir kada bus sutuokti (Budrikenė).

S u ž a d ė t u v ė s. Sutartuvių užtvirtinimas – sužadėtuovės (Vyšniauskaitė 1991: 92). A. Vyšniauskaitės teigimu, tai baigiamoji piršlybų dalis, kuri ikirikščioniškoje senovėje reišė jaunųjų poros santuoką. Etnologė rašo, kad piršlybų sandaroje sužadėtuovės neturėjo tvirtai nustatyto laiko – tai priklausė nuo šalių susitarimo. Tačiau vieta buvusi visada ta pati – merginos namai (Vyšniauskaitė 2008: 304).

Simonaitytė rašo, kad sužieduotuvės buvo švenčiamos linksmai. Vilius atvyko su žiedais, bet Grėtė tuo džiaugtis neskubėjo. Romane retoriškai klausama: „Ar žiedai jau riša? Ale! Kiek girdėta, kad dar vestuvių dieną...“ (Simonaitytė 1988: 209).

XX a. atsirado naujų papročių. Žiedų pirkti kartais buvo važiuojama jau drauge (Čilvinaitė 1992: 207). Prieš sužieduotuves jaunikis veždavo marčią parodyti tėvams. Nuvykusi marti jaunikio tėvų klausdavo, ar priims į marčias (ten pat: 199).

JUNGTUVIŲ IŠVAKARĖS IR NUOTAKOS KAMPO PUOŠYBA

K r a i č i ų i š v e ž i m a s. Paskirtoji dalis ir susikrautas kraitis buvo teisėta dukros nuosavybė. „Viliuje Karaliuje“ šalteikiškis Kuršaitis, sužinojęs apie nepageidaujamą žentą, pagrasinęs dukteriai jokios dalies neduoti ir atimti visą sutaisytą kraitį, tačiau dukra Anė į tai atsakiusi: „Gerai, papaki, tada eisiva į teismą. Kas man priklauso, atiduosi jei ne geruoju, tai piktuoju“ (Simonaitytė 1988: 141).

Kraitis buvo išvežamas per vestuves drauge su marčia arba dar prieš vestuves (Vyšniauskaitė 2008: 367). XIX a kraičių išvežimas Mažojoje Lietuvoje buvo kulminacinis vestuvių momentas nuotakos namuose. Ceremonija sutapo su nuotakos išlydėjimu. Vežimus pakinkius buvo sakomas atsiveikinimo žodis ir laiminama nuotaka: „Dabar kračius krausim ir vešim marčią į jos pūstynę; tegul jai dievs duoda *giliukį* [laimę, pasisekimą] ir *žegnonę* [Dievo palaimą]“ (Kapeleris 1970: 384).

Vėlesni šaltiniai mini kraičio išvežimą prieš jungtuves. Martyno Toleikio liudijimu, 1900 m. Pleškučiuose ir Labotakiuose vykusiose lietuvininkų vestuvėse kraičiai

buvo išvežami jungtuvų dienos išvakarėse, su linksmomis ceremonijomis. Kristupo Toleikio ir Madlinos Kuršaitės vestuvėse pagal senovišką lietuvių būdą „marti svečius aprišo *marškomis* [rankšluosčiais] ir pirštinėmis – turėjo didelę *kraitę*, kurią su tam tikrais šposais parsivežė pirm svodbos iš Pleškučių“ (Toleikis 2008: 27). Grėtės kraitis taip pat buvo išvežtas į Šalteikius prieš jungtuves, išvakarėse. Apie patį kraitį romane rašoma mažai, paminėtas tik didysis kraitinis veidrodis ir lova (Simonaitytė 1988: 201, 235).

XX a. kraitis vis dar buvo kraunamas ir iškilmingai vežamas. Žiemą, kraitį vežant su šlajomis, arkliams prie *plėškių* (pakinktų) pririšdavo daug skambalų (Budrikienė).

K r i k š t a s u o l ė s p u o š y b a. Kai XVII a. senasis namas – *numas* – su atviru ugniakuru trobos viduryje pamažu užleido pozicijas naujo tipo gyvenamai patalpai su kampe įtaisyta krosnimi-virykle, sakralioji namų vieta persikėlė į krikštasuolės kertę, kur stovėjo stalas (Vyšniauskaitė 2008: 365). A. Vyšniauskaitė pastebi, kad krikštasuolės kampas laikytas namo erdvės centru, šventa ir nepaprastai garbinga vieta, kurios išskirtinumas būdavo pažymimas pradėjus namo statybą – meistrams sunėrus sienojų pamatinį vainiką. Linkint namams turto ir palaimos ten buvo iškertamas kryželis, dedamas *Grabnyčių* žvakės gabalėlis, pinigais ir kt. (Vyšniauskaitė 1999: 105).

XIX a. vestuvėse krikštasuolė „buvo eglėmis, kvietkomis badyta“ (Balys 1937: 34) ir buvo marčios župonės (svočios) žinioje. Ji turėjusi net ir valdžios ženklą – lazda, kurią laikė pastačiusi ant stalo tol, kol jaunikio župone išsipirkdavo vietą. Jaunojo župone kaip išpirką marčios župonei dovanodavo stuomenį arba *abrūsą* (ten pat). XX a. krikštasuolės puošyba išliko nepakitusi, kampas kaišytas ir eglių šakelėmis, ir gėlėmis. Vestuvėse išpuošta krikštasuolė rusniškių vadinta *marčios kampu*:

Marčios kampui sukaldavo siaurų lentikių aukštą stačiakampį, kad užimtų visą kampą. Skersai, per pusanatro sprindžio prikaldavo balanų. Tarp balanų prikaišiodavo eglių šakelių, kad visas kampas sužaliuotų. Vasarą tą žaliąjį kampą papuošdavo gyvomis gėlėmis, o žiemą – popierinėmis (Čilvinaitė 1992: 200).

XIX a. šaltiniuose jaunųjų vieta prie stalo vadinta *nuotakos kampu*. Jo puošybos elementų būta labai įvairių. Pasak XIX a. autoriaus, kurio vardas ir pavardė nežinomi⁸, pačiame nuotakos kampo viduryje, be kitų puošmenų (ant šilkinų siūlų siūbuojančių obuolių, medinių paukštelių, popierinių gėlių, puoščių aukso ir sidabro putomis), kabojęs vienas pintas karulys su papuošimais. Baigiantis vestuvėms, kai nuotakos kampas buvo *nuteriojamas* (išardomas), kaip išskirtinė nuotakos nuosavybė jis buvo perkeliamas į saugią vietą (Nežinomas autorius 1970: 187–188, 194).

.....
8 Manoma, kad tai galėjo būti E. Gizevijus.

Klaipėdos krašto vestuvinininkai prie nuotakos kampo, ~ 1930 m. MLIM GEK 9989 (fragmentas)

Lietuvininkų buitį ir gyvenimą aprašęs E. Gizevijus mini, kad nuotakos kampe kabėjo trys karuliai. Jie buvo nupinti iš visžalių augalų: buksmedžio ir slenktenės, kurių puošnumą dar didino paaukuoti obuoliai ir uogų vėriniai (Gizevijus 1970: 149).

„Viliuje Karaliuje“ jaunųjų ir jų pulko vieta prie stalo vadinama *marčių kampu*. Apie puošybą žaliomis šakelėmis ir gėlėmis nekalbama. Grėtės ir Viliaus vestuvėse ten kabėję vainikai su įrištomis pirštinėmis. Nuotakos pusėje pirmoji pamergė Martynaičio Anė į vainiką „dar senoviškai“ įrišusi margas pirštines ir juostą, skirtas pirmajam pabroliui Anskiui. Antroji pamergė Žiobrytė taip pat atnešusi ir pakabinusi vainiką su pirštinėmis, nors nei antrai, nei trečiai pamergei to daryti nebuvo galima. Pirmasis vainikas buvo laikomas svarbesniu (Simonaitytė 1988: 225). Du vainikai buvo nupinti ir Karaliaus Marės vestuvėse. Šalteikiškiai naujovę priėmė didžiudamiesi: „Sako, ir du vainiku esą marčių kampe pakabintu. Vienas esąs iš vienu rožių, kitas – ar iš gyvų mirtų, <...> [i] abu vainiku esančios įrištos pirštinės“ (ten pat: 196–197). Rašoma, kad kaimė pasitaikydavo vestuvių, kai marčių kampas ir nebuvo puošiamas. Tokios buvusios ir Katrės Putrienės vestuvės. Ji „atsimena savo marčių kampą. Niekas jo nepuošė. Kas puoš? Vienintelės sesers nebuvo vestuvėse. Pamergi dvi svetimi, ir tos pačios...“ (ten pat: 196).

Lietuvininkė Marta Jakumaitytė (g. 1915 m. Šilutėje, nuo 1954 m. gyvenusi Mingėje) atsiminimuose mini vainikus, kurie buvo skirti abiem jaunavedžiams: vienas nuotakai, kitas jauniui. Kaip ir Simonaitytės aprašytieji, „[m]arti ir jaunikis turėjo po vainiką, kur buvo įrištos margos pirštinės“ (KUTR 266). A. Vyšniauskaitės žiniomis, kai kuriose Šilutės rajono vietovėse XX a. pradžioje dėl vokiečių

papročių įtakos ties jaunųjų vieta prie stalo būdavo pritaikoma iš popieriaus ir gėlių padaryta karūna, vadinamoji *kronė*, o jos viduje įkabintos raštuotos vilnonės pirštinės (Vyšniauskaitė 1977: 151).

Nuotakos kampo / vainiko saugojimas. XIX a. vestuvėse svarbiausias asmuo užstalės kertėje buvo nuotaka. Jeigu jai reikėjo pakilti, į jos vietą tuojau turėjo sėsti *martvėžys* (vestuvių veikėjas, kuris parlydėdavo nuotaką į jaunikio namus⁹) ir kuris nors iš jo tarnų. Jų pareiga buvo kuo budriausiai saugoti nuotakos kampą nuo „išibrovėlių“ – jaunojo pusės atstovų, juokais besistengiančių ten pakliūti. Nepavykus vietos išsaugoti, nuotaka turėjusi padalyti išibrovėliams stuomenis, o jos tarnai privalėję sumokėti po rublį (Gizevijus 1970: 158).

A. Vyšniauskaitė rašo, jog nuotakos kampas buvo kruopščiai saugomas nuo pat vestuvių pradžios iki pusiaunakčio – marčios gaubtuvų, kad kiti vestuvininkai jo neužsėtų (Vyšniauskaitė 1977: 151). „Viliuje Karaliuje“ ši pareiga tekusi pirmajai porai – Anei Martynaitytei ir Karalių Anskiu. Marčių kampą užsėdę piršlys Gaubys ir ponas Tautrimas ten ėmę linksmintis – gerti ir dainuoti. Kampas buvo „išvaduotas“, tik kai pirmasis pabrolys Anskis jį išpirko „žąsimi“ – konjako buteliu¹⁰ (Simonaitytė 1988: 225–226). XX a. pamario krašto vestuvių etnografiniuose šaltiniuose užfiksuota, kad jaunoji, keldamasi iš marčios kampo, turėjo jį pasiženklinti užrišdama kaspiną, nosinaitę, juostą ar ką kita. Jei jaunoji kampo nepaženklindavo, jaunimas galėdavo jį užsėsti. Išvaduoti marčios kampą turėjo pirmoji jaunosios draugė – pirmoji pamergė. Išpirkdavo saldumynais ir gėrimu. Kai išpirktą kampą paženklindavo, niekas daugiau kampo užimti nebegalėdavo (Čilvinaitė 1992: 200).

XX a. pirmojoje pusėje dažniau imta saugoti marčių kampe pakabintas puošmenas – vainikus su įkabintomis pirštinėmis. Vainikų saugojimas ir pastangos juos „pavogti“ lietuvininkų vestuvėse buvo tapusi žaisminga pramoga. Pavykus vainikus išsaugoti, pirštinės kaip atlygis atitekdavo juos saugojusiai porai:

Viena pora – pamergė su pajauniu – turėjo saugoti: budėti, daboti, kad niekas nepavogtų. Kitas, pjūklą prisirišęs, norėjo pavogti. Bet tie neleidę. Gėda, jei neišsaugojo tų vainikų. Jei išsaugojo – gavo tas pirštines (KUTR 266).

Siekiantys „pavogti“ vainikus pasitelkdavo visą savo išmonę. Pasitaikydavo, kad, užkabinę su kabliu, vainikus stengėsi ištraukti net pro langą (KUTR 267).

.....
9 Pasak A. Vyšniauskaitės, anksčiau į jaunikio namus marčių palydėdavo tik keletas vyrų, jos giminių. Į anytos namus ėmė važiuoti ir jaunosios pamergės drauge su pabroliais tik XX a. (Vyšniauskaitė 2008: 375).

10 „Žąsis“ galėjo būti ir vyno butelis.

JUNGTUVIŲ DIENA

Jungtusių dienų prietariai. Jungtusių diena buvo gausiai apipinta įvairiausiais prietarais. Tikėta, kad tą dieną ant jaunavedės galvos krintęs lietus gali ir palaimą reikšti, ir ašaras pranašauti. Tačiau išvykstant į jungtuves į vieno iš atėjusiųjų išlydėti komentarą: „Kažin, ar Grėtė bus gerai šunį lakinusi...“, nuotaka, Grėtė Plonikė, dėmesio nekreipė. Ji net akių nepakėlė į dangų: „Ar ne vis vien? Juk jau ruduo – tai ir lyja“ (Simonaitytė 1988: 189, 204). Kai pakeliui į jungtuves sulūžo vežimas, kuriame pats jaunikis Vilius Karalius sėdėjo, Jonelių Jonaitienė, Viliaus teta, jam tarusi: „Suluš tavo gyvenimo ratai“, bet šis atsikirtęs: „Baikos“ (ten pat: 211).

Romane pasitelkiama ir daugiau tradicinių tikėjimų. Per jungtuves bažnyčioje stebima, kuris iš jaunavedžių kurį „priklaups“, „katras pirmiau žiedą nusimaus“, „katras katrą apsuks prie altoriaus“ (ten pat: 193–194). Piršlienė Tūmaitienė buvo pamokiusi Katrę, kaip elgtis prie altoriaus, kad santuokoje „turėtų viršų“. Pamokyta ji priklausė Putrių prie altoriaus, nors vyrą prikaupti sunku, ir žiedą pirmiau nusi-movė, ir „išvedė“ Putrių iš bažnyčios, tačiau trokštamo rezultato nesulaukė: „[n]ei ji turi viršų, nei ką“ (ten pat: 194).

Išvykimas į jungtuves: nuotakos žengimas per slenkstį. Šią vedybų dalį Simonaitytė pavaizdavo sukurdamą itin jautrų epizodą. Kadangi Ploniai nebuvo surinkimininkai, jų namuose išlydinti nuotaką nebuvo kam *paimti knygas* (pasimelsti) (ten pat: 203). Vis dėlto dauguma susirinkusių svečių buvo pamaldūs žmonės. Tyloje susišnibždėję, keli ūkininkai, Grėtei žengiant iš namų per slenkstį, pradėję giedoti atsisveikinimo giesmės posmelį:

Eikš, Jėzau, pats su mums drauge,
Būk savo kraujo tu macia
Mums pašaly ik galo!
Rėdyk su viernumu,
Varge su kantrumu,
Ik smertis mus suvalo!

Giesmė Grėtę taip sujaudinusi, kad ji, „atsistojusi prienamy prie durų, įsikniaubė į rankovę ir gaudžiai pravirko. Verkė ir ją lydinčios mergaitės“. Pirmoji pamergė Martynaitytė nuvedė Grėtę iki vežimo, kur jos kartu ir susėdusios (ten pat: 204).

Šaltinių liudijimu, XIX a. dramatiškiausias vestuvių momentas buvo nuotakos žengimas per slenkstį į klėtį gaubtuvų ceremonijai. Tik to meto vestuvėse nuotaką gaudino ne giesmių, bet dainų posmais:

Dabar atsivėrė klėties durys, ir ji graudžiai atsisveikino skyrium su kiekvienu iš ją apstojusiųjų, paskui su neslepama paskutinio žingsnio per lemtingąjį slenkstį baime, apnikta giliausio sielvarto, padėjo galvą ant peties arčiausiai prie jos stovinčiai seseriai ir rymojo toje pozoje visą laiką, kol buvo dainuojama alsuojanti giliausiu didžio liūdesio skundu daina, kurią jos draugalos traukė prislopintais balsais su ašaromis akyse (Gizevijus 1970: 160).

J a u n ū j ū į v e d i m a s į b a ž n y č i ą. M. R. Tydeko atsiminimuose paminėta, kad jaunųjų porą į bažnyčią įveda tėvai (Tydekas 2008: 19). Vilius Karalius norėjęs, kad pirmasis į bažnyčią eitų piršlys Gaubys su žmona, tačiau Stančiuviškių Karalius, Viliaus dėdė, paprieštaravęs: „Ne, jeigu Gaubys būtinai turi vesti eiseną, aš neinu“ (Simonaitytė 1988: 212). Marė Naujokienė, Viliaus sesuo, taip pat barė brolių, kad šis jau iš namų važiuodamas į vieną vežimą su *šmugelninku* (kontrabandininku) Gaubiu susėdo. Tačiau Vilius gyrė piršlį norėdamas jį apginti:

Piršlys Gaubys buvo geras. O dabar norima jį atstumti, lyg kokį nevertą daiktą. Reikėjo tad kitą piršlį man surasti. Sakau, kad taip negalima (ten pat).

Grėtė supratusi ginčo priežastį: „Karaliaus giminei per žema su tokiu prastu žmogumi... Bet, – juk jis piršlys pagaliau. Hm!“ (ten pat: 212–213). Gaubys turėjęs žalingų įpročių ir net prieš eidamas į bažnyčią nuo jų nesusilaikęs: jau buvo ištuštinęs degtinės taurelę ir alaus stiklą. Be to, į bažnyčią buvo einama apsirengus išveginiais drabužiais, o piršlio ir apranga, ir apavas jau buvo gerokai padėvėti:

Apsivilkęs jis gerai nutryniotu juodu paltu. Ties kišenėmis jau baltuoja pamušalas. Jo batai, tiesa, atrodo įtepti, bet nenublizginti. Ant dešinio bato, lygiai ties nykščiu, uždėtas didelis lopas (ten pat: 213).

Ir piršlio žmona buvo neišvaizdi – silpna, suvargusi, įdubusiomis akimis, taip pat vilkėjo prastais drabužiais:

Jos skepeta pusšilkinė, bet apiplyšusiais plonynikais kutais. Juoda atlasinė priejuostė linkusi pažaliuoti iš senatvės. Pasipūtęs šešnytis sijonas, matyti, nevykusiai suspaudytas duonos kepalais ar pašildyta plyta. Klotys jau išsėdėtos (ten pat).

Grėtės supratimu, minėta pora nėra iškilminga ir išdidiems Karaliaus giminėms ne visai pritinka (ten pat). Eiti priešaky ji išrinko Gerviną. Ir senoji Karalienė taip norėjusi. Gervinas buvo pietistinių nuostatų ir pažiūrų žmogus – „nuodugnus ir griežtas“. Plonių namuose, sugrįžus iš jungtuvių, jis nurodė, kur suklupti maldai, įsakmiai ragino eiti melstis: „Dabar visi prie knygų!“ (ten pat: 214, 219). Pagirių

Anos ir Michelio Peleikių vestuvės. Pabroliai segi mirtų puokšteles su ilgomis baltomis *lintomis*, 1925
Nuotrauka iš Elisabeth Kluwe rinkinio, LDKC

Gervinui jau anksčiau buvo patikėta garbė vežti Karaliaus Marę į jungtuves, nes jis „didelis ūkininkas“, „jo vežimas beveik iš visų gražiausias“. Gervino žmona – išmintinga moteris, „kalbanti palyginimais ir priežodžiais“. Per Naujokienės kūdikio krikštynas jai buvo patikėta „nešikės“¹¹ pareiga (ten pat: 191, 260, 263).

Prieš einant į bažnyčią, buvo „tvarkomasi paporiais“ – jaunimas jungėsi į poras. Pirmoji pamergė Martynaitytė segė mirtų puokštelę su ilgomis baltomis *lintomis* (kaspinais) Karaliaus Anskuiui prie krūtinės. Jiedu, kaip pirmoji pora, stojosi greta Gervinų, o už jų rikiavosi kitos jaunimo poros. Įeinant ir išėjus iš bažnyčios, prie pabrolių krūtinų prisegti balti kaspiniai plazdėjo ore (ten pat: 214, 218).

Ilgainiui vestuvininkų pasiruošimo įžengimui į bažnyčią detalės keitėsi. XX a., prieš išvažiuojant į jungtuves, pamergės prisegdavo pabroliams prie kairiojo atlapo gėlytes, o šie dovanodavo joms gėlių puokštes (Čilvinaitė 1992: 208).

Bažnyčia Viliaus ir Grėtės vestuvėms buvo šventiškai papuošta: ant altoriaus pastatytos dvi aukštos vazos su dirbtinėmis gėlėmis ir eglių šakomis, o prie altoriaus patiestas margas, girliandomis apipintas kilimas. Tai buvo pirmosios pamergės Martynaitytės darbas. Bažnyčioje jaunavedžiai sustojo ant kilimo, aplinkui išsiri kiavo lydinčios jaunimo poros. Vyresnieji sėdėjo bažnyčios suoluose (Simonaitytė 1988: 216).

.....
11 Tradiciniame kaime kūdikio nešėja buvo parenkama tik *nabažna* (pamaldi) moteris (Balys 1937: 33).

Anos ir Michelio Peleikių vestuvių dalyviai vežimuose, 1925
Nuotrauka iš Elisabeth Kluwe rinkinio, LRKC

Kelio išpirkimas grįžtant iš jungtvių. Grįždami iš bažnyčios į Pamarių kaimą vestuvinininkai važiuavę ne tais keliais, kuriais atvyko. Didelis vingis buvo metamas tam, kad apylinkės gyventojai būtų suklaidinti ir negalėtų užverti kelių. Pirmame vežime sėdėjo pirmasis pabrolys Anskis Karalius ir Martynaitytė. Kai visi keliai pagaliau susibėgė į vieną, jiems teko sustoti ties per kelią pertiesta sunkia *grandimi* (užtvara), kuri buvo apipinta eglių šakomis ir blizgančiais popierėliais. Kelias buvo išpirktas Anskio atsiųsta „žąsimi“ – vyno buteliu. Pralėkus keliems vežimams, vėl teko iš naujo siųsti „žąsį“. Kai nebeužteko vyno butelių, pamergės siuntė po puskepalį pyrago (ten pat: 218, 219).

XX a. etnografijos šaltiniuose taip pat užfiksuota, kad grįžtant iš bažnyčios priekyje važiuodavo pirmasis jaunikio draugas ir pirmoji jaunosios draugė. Jie saldinais vaduodavo kelius, kuriuos virvėmis užtvėrdavo vaikai (Čilvinaitė 1992: 201). Anot A. Vyšniauskaitės, seniau kelio užtvartos turėjusios jaunavedžių pagerbimo prasmę (Vyšniauskaitė 2008: 349).

MARČIOS PRIĖMIMAS VYRO NAMUOSE

Marčios sutikimas. Marti, įeidama į vyro namus, turėjusi būti labai dėmesinga. Anyta ant slenkščio būdavo sudėjusi šluotą ir kitus šeimininkės buitines įrankius: žarsteklį, pečdangtę. Kaip rašo A. Vyšniauskaitė, taip buvo siekiama iširti

marčios būdą, orientaciją ir elgesį. Marti turėjo susiprasti ir visus tuos daiktus padėti į jų vietas prie krosnies (Vyšniauskaitė 1999: 128). „Viliuje Karaliuje“ motina Karalienė, norėdama patikrinti, ar naujoji marti bus gera šeimininkė, prie slenksčio pametė „ražę šluotą“¹², bet Grėtė tik paspyrė ją koja į šalį, pykdama dėl tokio apsileidimo. Ne tik naujoji marti, bet ir kiti su ja atvažiavę pamariškiai nesuprato, kad taip anytos norėta patikrinti, „ar stropi ir susiprantanti jos martelė“ (Simonaitytė 1988: 231–232, 233). Senovinės šeimininkės pažiūros atvykusiems pamariškiams kėlė nuostabą: „Argi Karaliaus namai dar tokie prietaringi? <...> Argi jie negalėjo žinoti, kad tai įžeidimas doriems žmonėms?“ (ten pat: 233).

G a u b t u v ė s. Dar jungtuvių dienos rytmetį, ruošdamasi važiuoti į bažnyčią, Grėtė Plonikė, būsimoji Karalienė, pirmiausia rūpinasi susitvarkyti plaukus: „paima į burną cukraus, prisiurbia gėrimo ir tuo mišalu aptepa plaukus ir delnais priglodina.“ Susišukuota tinkamai, kai „[t]ies kakta spindi plaukai, lyg tasai veidrodėlis prie sienos“ (ten pat: 201). Anna Lėnė Cirtautienė (g. 1934 m. Grobštų k., po karo gyvenusi Vanagų k.) taip pat pasakojo, kad plaukus glotnindavo, būdavo, juos „prišukuos, o po to su cukrumi ir su vandeniu pamirkys“ (KUTR 64).

Nuotakos vainiko, kaip skautumo simbolio, Grėtė nei pati pynė, nei tuo rūpinosi pamergės. Vis dėlto savo vestuvių dieną ji nerimavo, ar nebūs pasmerkta, kad žinanti daugiau, nei nuotakai derėjo žinoti:

Jos pareiga kiek gėdingai nurausti, akis nuleisti, išgirdus šiokių tokių pastabų. O pastabų, ir pašaiپیų pastabų, šiandien netrūks. Bet ar ji begalės nurausti, kaip jaunai mergaitei pridera, ar begalės jinai suvaidinti nekaltybę – bent suvaidinti? Vargu (ten pat: 199).

Kaip prisimena etnologų kalbintos Klaipėdos krašto gyventojos, lietuvininkės nuotakos galvos papuošalas buvo juodo aksomo kaspinas. Tos, kurios norėjo vokiškai pasipuošti, dėvėjo baltą veliumą – šydą.

Senovėj [nuotaka buvo] su aksomo kaspinu susirišus. Lietuvininkės šydo neturėjo, jis po pirmo karo atsirado. Ka vertės į vokišką [kurios puošėsi kaip vokietės – A. Ž. K.], tos turėjo šydą (KUTR 266).

Plaukai lygiai supinti, per vidurį sklaidymas, juodu aksominiu kaspinu persirišusi galvą. Na, o kas jau norėjo moderniškiau, vokiškai, tada tie dėjo jau ir veliumą (KUTR 22).

.....
12 Tradiciniame kaime šluota buvo ne tik nepamainomas buities daiktas, bet ir namų šeimininkės ženklas. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Žemaitijoje per vyresniosios sesers vestuves, kai jauniesniajai būdavo perduodamos ištekančios teisės ir pareigos, jaunėlė turėdavo iššluoti trobos aslą. A. Vyšniauskaitės teigimu, šlavimas žymėjo vyresniosios sesers teisių perėmimą (Vyšniauskaitė 1999: 148).

Vestuvės Šilininkų kaime (Klaipėdos apskr.). Nuotaka ryši juodą šilkinę skepetą, XX a. antrasis dešimtmetis. *MLIM GEK 1222*

Karalių namuose atlikti gaubtuvų ceremoniją pasisiūlė motina Karalienė. Ruoštis gaubtuvėms pradėta „atėjus nakčiai“. Apeigų vieta – trobos antrame gale, kur jau stovėjo marčios lova ir visas kitas jos kraitis. Apeigų dalyviai, be motinos Karalienės, – pirmoji pora: Anskis su Ane, kuriuos Karalienė pastatė į atitinkamas vietas ir į rankas įspraudė po degančią žvakę. Iškilmingas gaubtuvų momentas – kai „[a]tsidarė durys, ir angoje pasirodė Vilius su Grėte“. Uošvienė pasodino Grėtę ir sūnų ant lovos krašto, nurišo nuo marčios galvos kaspinę (tikėtina, juodo aksomo) ir „aprišo juodą su kutais skepetą. Tada, pabučiuodama abu, motina pasveikino jaunavedžiu kaip vyrą ir moterį“ (Simonaitytė 1988: 235). A. Vyšniauskaitės pastebėjimu, apgaubimas, arba apmartavimas, buvo laikomas tam tikra paslauga, padedančia jaunajai peržengti slenkstį iš mergystės į moterystę, už kurią privalu atsilyginti dovana (Vyšniauskaitė 2008: 361). Po gaubtuvų kaip atlygį Grėtė Karalienė uždėjo anytai ant peties juosta surištus marškinius ir baltas vilnones kojines (Simonaitytė 1988: 235).

Kūrinyje pabrėžiama, kad gaubtuvų apeigos buvo tylios ir trumpos. Po gaubtuvų jaunavedžiams reikėjo eiti už stalo. Jaunųjų įvedimas buvo taip pat iškilmingas: eisenos priešakyje jaunuosius vedė motina Karalienė, Anskis su Ane švietė žvakėmis; peržengus per slenkstį, momento svarbą sustiprino iš Gervino lūpų „paskambėjęs“ giesmės posmas: „Eik šen! – tai balsas yra marčios, / ‘Eikš!’ – šitaip šauk tavasis...“ (ten pat).

Tuo pat metu, tarsi baigiamasis šventės akordas, atliekama ir pabrolių apdovanojimo ceremonija: „Ant kiekvieno pabrolio dešinio peties atsirado pamergių uždėtos gražia juosta surištos margos pirštinės“ (ten pat).

Simonaitytė, pabrėždama įvykusio virsmo svarbą, konstatuoja: „Grėtė Karalienė atsisėdo marčių kampe kaip moteris ir namų šeimininkė“ (ten pat).

IŠVADOS

„Viliuje Karaliuje“ lietuvininkų vedybų visuma neaprašyta. Tačiau romane aptiktų vestuvinių apeigų ir papročių atspindžiai gali būti laikomi autentiškais liudijimais apie XIX a. ir XX a. pirmosios pusės lietuvininkų vestuves, nes jie vienaip ar kitaip siejasi su kituose šaltiniuose pateikiama medžiaga ją papildydami, praskleiddami ne vieną naują aspektą bei žymėdami tradicijos kaitą. Etnografinę autentišką XIX–XX a. pirmosios pusės lietuvininkų vestuvėse Simonaitytė galėjusi pažinti ne tik tiesiogiai stebėdama aplinką, bet ir iš vietinių žmonių pasakojimų. Rašytoja nėra tik tradicijų perpasakotoja, – jos pasakojimui būdingi retoriniai klausimai ir nutylėjimai, nebaigtos mintys, romane gausu daugtaškių. Iki galo neišsakytas vertinimas – galimybė pačiam skaitytojui bandyti susivokti tradicijų transformacijų ir jausmų peripetijose.

Atlikus tyrimą galima išskirti keletą pagrindinių vestuvinių apeigų sandaros, turinio ir formos pokyčių XIX–XX a. pirmosios pusės lietuvininkų vestuvėse.

1. Simonaitytės romane įamžinti senas tradicijas turintys, regioninį savitumą atspindintys lietuvininkų vestuviniai papročiai ir apeigos: nuotakos kampo puošimas ir „saugojimas“; gaubtuvų ceremonija; dovanų arba išpirkų teikimas.

Nuotakos kampo pagrindinis puošybinis elementas – karulys / vainikas / karūna – būdingas tiek XIX, tiek XX a. tradicijoms. Visiškai naujas dalykas XX a. vestuvėse yra dviejų vainikų pynimas su įrištomis pirštinėmis ir jų kabinimas marčių kampe, suteikiant šiems objektams naujas konotacijas. Nuotakos kampo sakralumą atspindi pavadinimo variantai: nuotakos / marčios / marčių kampas. Simonaitytės romane pavartota daugiskaitinė forma *marčių kampas* leidžia objektą hipotetiškai sieti ne tik su nuotaka, bet ir pamergėmis, nes Mažojoje Lietuvoje pamergės vadinamos *marčiomis*. Nuotakos kampo „saugojimas“ – tradicija, kuri būdinga ir XIX, ir XX a. vestuvėms (XIX a. vestuvėse nuotakos kampo saugotojai – martvežys su pasekėjais, XX a. – pirmoji pajaunių pora). Dvidešimtajame šimtmečiu šio vestuvių momento apeigiškumas blėso, pavyzdžiui, nuotakos kampe kabėjusio vainiko „vogimas“ ilgainiui tapo tik pramoginiu elementu.

XX a. vestuvių gaubtuvų ceremonijoje, aprašytoje romane, jau nėra jaunosios kasų išpynimo ar vainikėlio nuėmimo apeigos, tačiau pavaizduotas ne mažiau iškilmingas gaubtuvų ceremonialas, kurį lydėjo apeiginiai-simboliniai veiksmai.

XIX a. apeiginio dovanojimo tradicijai galima priskirti iš drobės išaustus stuomenis ir rankšluosčius. Megztos pirštinės ir kojinės – saviti dovanų objektai Mažojoje Lietuvoje. Pastebėta, kad pirštinės dovanotos vyrams, kojinės – moterims. XX a. vestuvėse jaunųjų pulko atstovai išsipirkdavo „žąsimi“ – vyno ar konjako buteliu.

2. XX a. Klaipėdos krašte susiformavo savitos kraičio krovimo tradicijos, kurioms įtakos galimai turėjo lietuvininkų imti naudoti pirktiniai drabužiai ir audiniai. Austinis kraičis išlieka kaip pasiturinčios ūkininkės ženklas, lietuviškų tradicijų puoselėjimo atspindys.

3. XX a. vestuvėse iki jungtuvių bažnyčioje svarbiausias vestuvių veikėjas buvo piršlys, atsakingas už įvedimą į bažnyčią, vestuvininkų pasilinksminimus. Po jungtuvių pulkui vadovavusi pirmoji pajaunių pora. Remiantis romanu galima teigti, kad ceremonijų, susijusių su religinėmis apeigomis, metu vadovaujamo vaidmens vestuvėse ėmėsi didesnę autoritetą turintis, pamaldus vestuvių dalyvis.

4. Romane aprašyti apeigų atributai, simboliniai ženklai. Nurodoma, kokiais simboliniais atributais puošiasi palydos poros visam vestuvių laikui. Tradicinė pabrolių puošmena – ilgi balti kaspiniai, segami prie krūtinės.

5. Išsamiai aprašytas piršlio amatas. XIX a. ir XX a. pradžioje atsiklausėjomis Mažojoje Lietuvoje buvo moterys, kurios vadintos piršlienėmis. Iš Simonaitytės sužinome, kad piršlienėmis buvusios neturtingos, vyresnio amžiaus moterys; tiek piršliai, tiek piršlienės dažnai neturėjo geros reputacijos to meto kaime. Simonaitytės tekste nauja tai, kad piršlys ir piršlienės-atsiklausėjos aprašyti ne kaip vestuvių personažai, bet kaip šiuo amatu besiverčiantys kaimo gyventojai.

6. Dėl pietistinių pažiūrų ir visuomenės modernėjimo įsigalėjo neigiamas požiūris į tradicines lietuvininkų vestuvių dainas, šokius, prietarus.

ŠALTINIAI

- KUTR – Klaipėdos universiteto Folkloro laboratorijos Tautosakos rankraštyno rinkiniai.
 LRKC – Liudviko Rėzos kultūros centras.
 MLIM – Mažosios Lietuvos istorijos muziejus.
 MLIM GEK – Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Gaunamų eksponatų registracijos knyga.
 ŠM GEK – Šilutės Hugo Šojaus muziejaus Gaunamų eksponatų registracijos knyga.
 VRVA – Vilniaus regioninis valstybės archyvas.

Šaltinio metrikos

- KUTR 22 – Elzė Bacevičienė, g. 1913 m. Priekulės vlsč. Svencelės k. Užrašė E. Leliūgaitė.
 KUTR 23 – Ana Pričinienė (Brizgys), g. 1932 m. Klaipėdos r. Drevernos k. Užrašė R. Eglinskaitė 1994 m.; Erna Ruta Kuzovienė (Bertaitytė), g. 1930 m. Klaipėdos r. Poškų k.
 KUTR 64 – Anna Lėnė Cirtautienė (Mikalauskaitė), g. 1934 m. Klaipėdos apskr. Dovilų vlsč. Grobštų k.; po karo gyv. Klaipėdos r. Agluonėnų sen. Vanagų k. Užrašė R. Žukaitė 1998 m.
 KUTR 266 – Marta Jakumaitytė, Adomo, g. 1915 m. Šilutėje; nuo 1954 m. gyv. Mingėje. Užrašė Lukošūtė, Palionytė, Virbickaitė, Kulevičiūtė, Levickaitė, Skoniukaitė 1979 m.
 KUTR 267 – Elzė Gedaitienė, Mikio, g. 1900 m. Drevernos k.; gyv. Šilutės r. Kintų apyl. Prycmų k. Užrašė B. Linkytė, V. Kančiauskaitė, I. Intaitė 1980 m.

LITERATŪRA

- Aleknavičius Bernardas 1998. *Vakarė žvaigždė*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balys Jonas (par.) 1937. *Iš Mažosios Lietuvos tautosakos*, Kaunas: Lietuvos tautosakos archyvo leidinys.
- Brogienė Romana 1988. „Paiškinimai“, in: Ieva Simonaitytė. *Raštai*, t. 3: *Vilius Karalius*, parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė Romana Brogienė, Vilnius: Vaga, p. 632–649.
- Budrikienė Vilija. „Senovės šišioniškių vestuvės“, prieiga per internetą: <http://www.silutesnaujienos.lt/?straipsnis=3105>, [žiūrėta 2009 m.]; kopija saugoma Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus bibliotekoje (B 6930).
- Čepienė Irena 2008. *Lietuvių etninė kultūra: raidos įžvalgos*, Vilnius: Alma littera.
- Čilvinaitė Marijona 1992. „Senesniųjų Rusnės gyventojų pasakojimai“, in: *Rusnė*, spec. red. Algirdas Matulevičius, Vilnius: Mintis, p. 198–211.
- Dambrauskaitė Romana 1968. *Ieva Simonaitytė*: monografija, Vilnius: Vaga.
- Gizevijus Eduardas 1970. „Mano gyvenimas“, in: *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius: Vaga, p. 11–185.
- Glagau Otto 1970. „Lietuvininkų buitis ir būdas“, in: *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius: Vaga, p. 195–338.
- Kaltenis Vytautas 2008. *Ak, gražus dangau!: klaipėdietiški pasakojimai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kapeleris Karlas 1970. „Lietuvininkų buitis ir būdas“, in: *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius: Vaga, p. 339–394.
- Kaunas Domas 1997. *Klaipėdiškė: susitikimų ir pokalbių su Ieva Simonaityte užrašai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Kubilius Vytautas 1987. *Ievos Simonaitytės kūryba*: monografija, Vilnius: Vaga.
- Kubilius Vytautas 1996. *XX amžiaus literatūra*, (ser. *Lietuvių literatūros istorija*), Vilnius: Alma littera.
- Nežinomas autorius 1970. „Lietuvininkų buitis ir būdas“, in: *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius: Vaga, p. 186–194.
- Simonaitytė Ieva 1988. *Raštai*, t. 3: *Vilius Karalius*, parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė Romana Brogienė, Vilnius: Vaga.
- Strakauskaitė Nijolė 2010. *Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Šeferis Vaidas 2014. „‘Rudenio gėrybių’ kontrapunktai“, *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 5, p. 48–62.
- Tydekas Martynas Reinholdas 2008. *Žvilgsnis atgal*, kn. 1: *Transkribuoti tekstai*, sudarė Jonas Bukantis, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Toleikis Martynas 2008. *Ir Žodžiai tapo Kūnu*: [atsiminimai], sudarytoja Arūnė L. Arbušauskaitė, (*Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą*, kn. 4), Klaipėda: Vėjasparnis.
- Vyšniauskaitė Angelė 1967. *Lietuvių šeimos tradicijos*, Vilnius: Mintis.
- Vyšniauskaitė Angelė 1977. „Lietuvininkų vestuvių papročiai XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“, in: *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, p. 147–157.
- Vyšniauskaitė Angelė 1991. „Dovanos ir dovanojimai lietuvių vestuvėse“, in: *Lietuvių liaudies papročiai*: mokslinės praktinės konferencijos medžiaga, 1989 m. kovo 30 d., sudarė Juozas Kudirka, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, p. 86–116.
- Vyšniauskaitė Angelė, Kalnius Petras 1995. „Vestuvių papročių šaltiniai ir tyrinėjimai“, in: Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė-Šaknienė. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, p. 47–83.

Vyšniauskaitė Angelė 1999. *Lietuvio namai*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Vyšniauskaitė Angelė 2008. „Vedybos“, in: Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė-Šaknienė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, p. 289–433.

Ethnographic Character of the Novel “Vilius Karalius” by Ieva Simonaitytė in the Context of Lithuanian Wedding Customs and Rituals of the 19th – the First Half of the 20th Century

AUŠRA ŽEMYNA KAVALIUSKIENĖ

S u m m a r y

Keywords: novel “Vilius Karalius”, Ieva Simonaitytė, the Lithuania Minor, Lithuanian wedding customs.

The aim of the article is introducing a new approach to the Lithuanian classical novel – “Vilius Karalius” by Ieva Simonaitytė, and appreciating it as an ethnographic source supplying data regarding the wedding customs practiced in the Lithuania Minor in the 19th century and in the first half of the 20th century. The author compares the literary text and the historical ethnographic facts, also paying attention to the dialect peculiarities. More attention is paid to those segments of the wedding that are more or less explicitly depicted in the novel by Simonaitytė (the matchmaking, the bride’s dowry, leaving for the church, gifts, *gaubtuvės*, etc.). It appears that although the Lithuanian wedding as a whole is not described in “Vilius Karalius”, the relatively numerous fragments of the wedding customs and rituals, as well as other ethnographic details substantially enrich our knowledge of the wedding practices in the 19th – the first half of the 20th century, also revealing the change of the tradition. Research works by Angelė Vyšniauskaitė serve as the ethnological background for the article, since this researcher has studied the Lithuanian wedding customs very actively and in most detail.

Ieva Simonaitytė has recorded in her novel some wedding customs and rituals from the Lithuania Minor that are particularly deeply rooted in tradition and vividly reflect the regional peculiarities: i.e., the adorning and “guarding” of the bride’s corner, the ceremonial covering of the bride (*gaubtuvės*), the gift giving / ransom, etc. Obviously, some unique aspects of making the dowry came into being in the 20th century Klaipėda Region, possibly determined by intense adoption by the inhabitants of the shop-bought clothes instead of the homemade textiles. The woven trousseau survives as a distinctive mark of the wealthy bride upholding the Lithuanian traditions. The professional matchmaking is explicitly described in the novel as well. In the 19th century and in the beginning of the 20th century in the Lithuania Minor, searching for a suitable bride or groom was primarily the women’s business. Spread of pietism and increasing modernization of the society resulted in the negative attitude being increasingly directed at the traditional wedding songs, dances and superstitions of the Lithuania Minor.

Gauta 2019-05-08